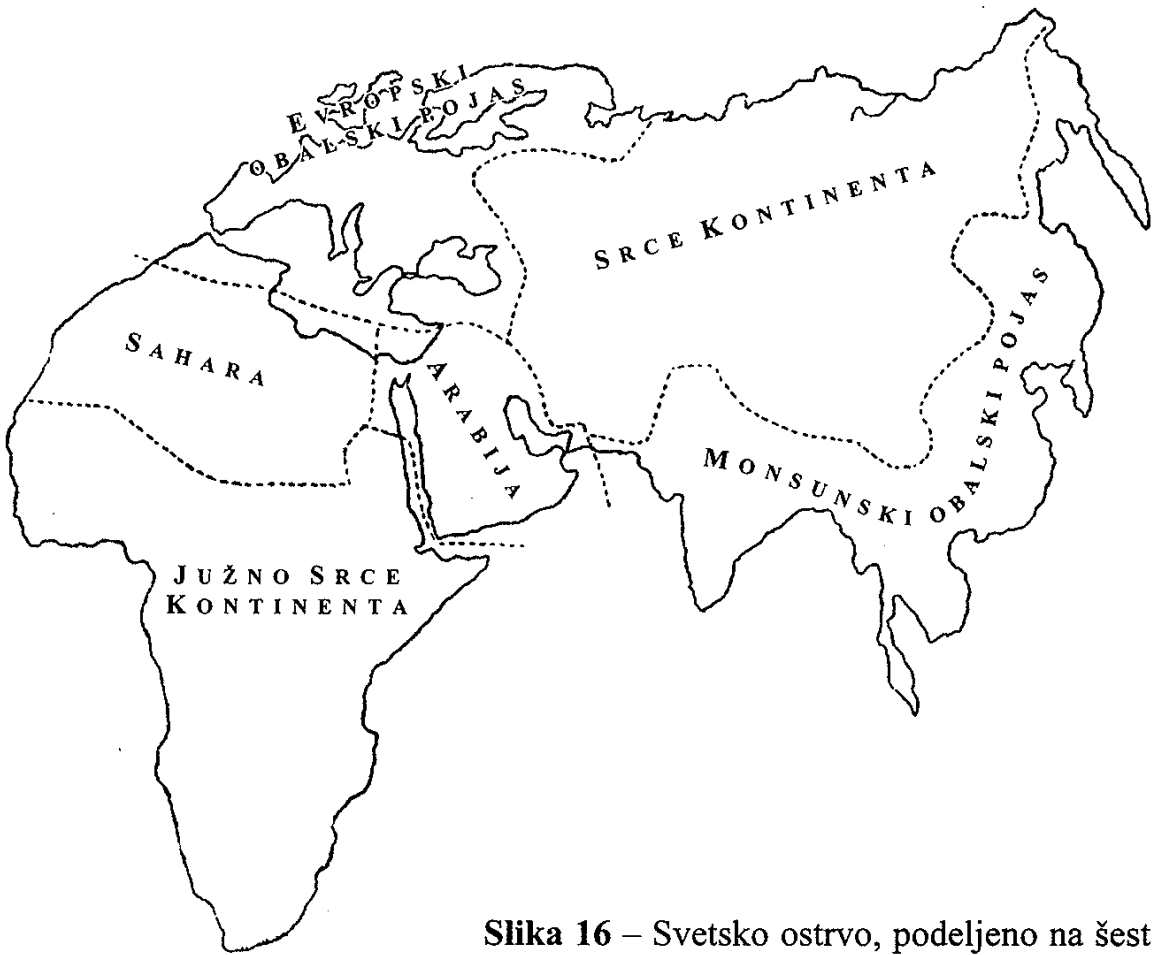

Slika 16 – Svetsko ostrvo, podeljeno na šest prirodnih regiona (Ekvivalentna projekcija)

kilometara. Otprilike polovinu ovako definisane Arabije čini pu-
stinja, dok drugu polovinu pokriva suva stepa; iako zauzima iste
geografske širine kao i Sahara, ona je ipak produktivnija i nase-
ljena znatno većim brojem nomadskih Beduina. Štaviše, ona ima
veće oaze, pa stoga i veća gradska naselja. Međutim, ono što naj-
više razlikuje Arabiju kako od Srca Kontinenta tako i od Sahare
je činjenica da njen okvir čine tri velika plovna puta povezana sa
svetskim okeanom – Nil, Crveno more i Eufkrat sa Persijskim za-
livom. Ipak, ni jedan od ova tri plovna puta ne omogućuje prolaz
kroz čitav pojas suve klime. Nil je plovao od mediteranske obale
samo do prvog katarakta, ni na pola puta kroz pustinjski pojas,
mada su sada konstruisane prevodnice kod Asuana koje omogu-
ćuju plovidbu sve do drugog katarakta; plovnost Eufrata dostiže

do tačke nekih stotinak milja daleko od obale Mediterana. Danas Suecki kanal zaista povezuje Mediteran sa Crvenim morem, ali nije samo zemljouz nekada sprečavao prolazak ovim pravcem; stalni vetrovi sa severa, deo struje koju čine „trgovački vetrovi“, duvaju na severnom kraju Crvenog mora koji je pun podvodnih stena, tako da jedrenjaci pod normalnim okolnostima uopšte ne pokušavaju da plove ka severu da bi prošli kroz kanal, koji bi zbog toga bio gotovo beskoristan da brodove sada ne pokreće snaga pare. Nekadašnja ruta od Crvenog mora ka Mediteranu išla je od Kusejra na zapadnoj obali Crvenog mora preko pustinje do Nila kod Keneha, a onda nizvodno Nilom; tog puta se držala i britanska vojska kada je poslata iz Indije u Egipat pre više od stotinu godina, u vreme Napoleonove invazije Egipta i Palestine.

Iz prikazanog opisa sledi da Srce Kontinenta, Arabija i Sahara zajedno čine širok, krivudav pojas koji je nepristupačan pomorcima, sa izuzetkom tri plovna puta koji okružuju Arabiju. Ovaj pojas se proteže preko čitavog velikog Kontinenta od Arktika pa sve do obala Atlantika. Preko Arabije on dodiruje Indijski okean, i kao posledicu toga razdvaja ostatak Kontinenta na tri odvojena regiona čije vode otiču u mora koja se ne zamrzavaju. Ti regioni su: delovi Azije nagnuti ka Pacifiku i Indijskom okeanu; poluostrva i ostrva Evrope i Mediterana; i ogromno poluostrvo koji čini Afrika južno od Sahare. Ovo poslednje se razlikuje od prethodna dva u veoma značajnom pogledu. Njegove najveće reke, Niger, Zambezi i Kongo, kao i njegove manje reke, recimo Oranž i Limpopo, teku preko visoravni u unutrašnjosti kopna i obrušavaju se sa njene ivice da bi obrazovale relativno kratak ravničarski tok u uskom pojasu ravnica uz obalu. Dugi tokovi ovih reka preko visoravni su plovni na dužini od više stotina milja, ali za praktične svrhe su neupotrebljivi jer su potpuno odsečeni od okeana, poput reka u Sibiru. Naravno, isto važi i za Nil uzvodno od katarakta. Prema tome, možemo da smatramo unutrašnjost Afrike drugim Srcem Kontinenta. O njemu ćemo govoriti kao o južnom

Srcu Kontinenta, da bismo ga razlikovali od severnog Srca Kontinenta koje se prostire preko Azije i Evrope.

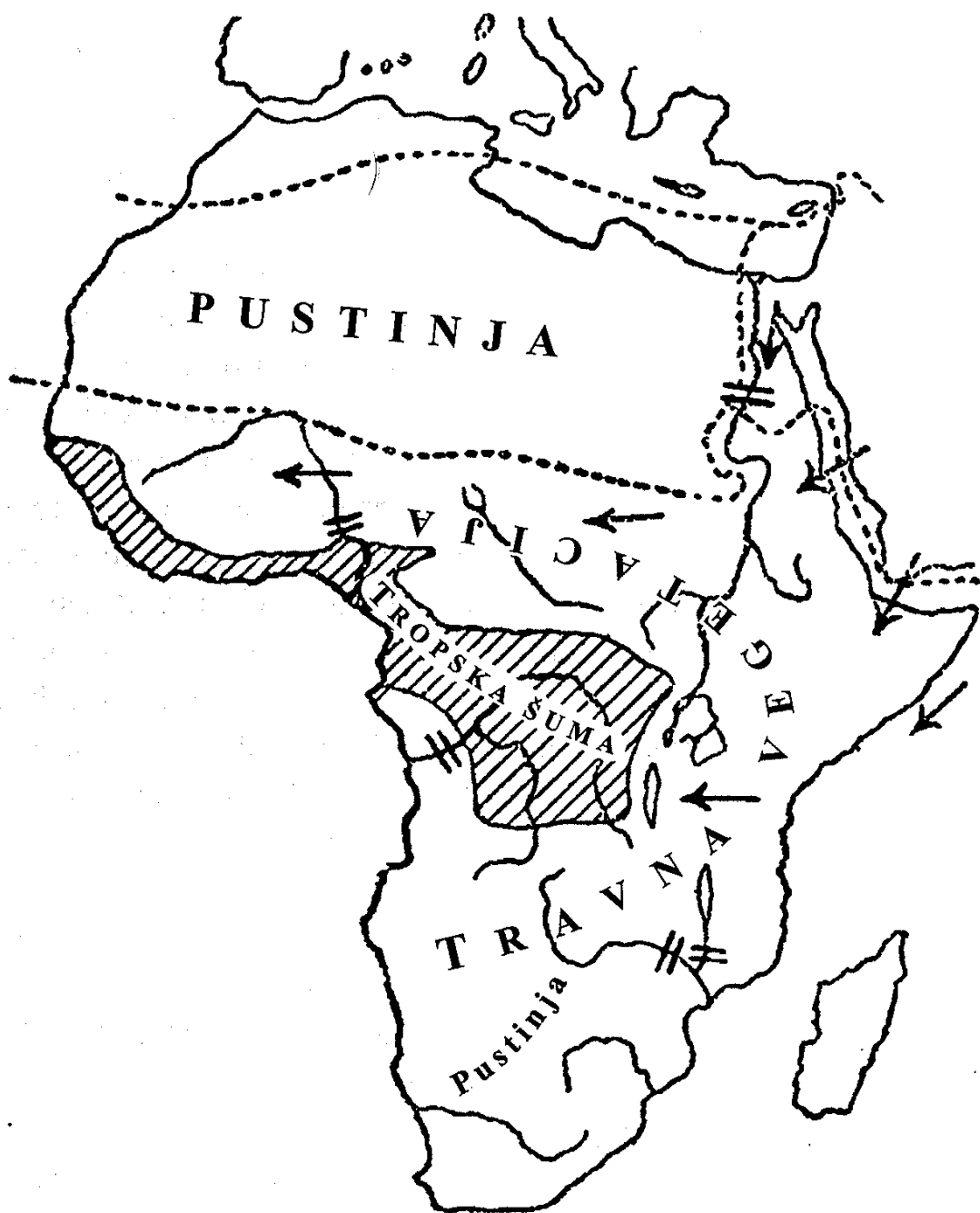
Bez obzira na vrlo različite geografske širine na kojima se nalaze, dva „Srca Kontinenta“ pokazuju još neke upadljive sličnosti. Veliki šumski pojas, uglavnom zimzeleni tip flore sa borovima i jelama, proteže se od severne Nemačke i obala Baltika pa sve do Mandžurije, povezujući jedinstvenim zelenim pojasom šume Evrope i šume koje rastu na obali Pacifika. Južno od ove šumske zone Srce Kontinenta leži otkriveno, gde drveće raste jedino duž rečnih obala i na planinama. Ovo ogromna, širom otvorena zemlja predstavlja bujnu preriju koja se proteže duž južnog oboda šuma, blistajući jarkim bojama cveća preko leta, ali južnije, kako klima postaje suvlja, raste suva i ređa trava. Čitava oblast pod travama, kako sa bogatijom ispašom tako i sa oskudnijom, uobičajeno se naziva stepom, mada je taj naziv ispravnije upotrebljavati samo za manje plodni, južni pojas koji obuhvata i oblasti sa pravim pustinjama u Turkestanu i Mongoliji. Stepe⁹ su najverovatnije prvobitna sredina u kojoj je živio konj, dok su njihovi južni krajevi zavičaj dvogrze kamile.¹⁰

Južno Srce Kontinenta isto tako ima svoje otvorene prostore pod pašnjacima, kojima se u Sudanu¹¹ povećava plodnost kako idemo od ivice Sahare ka tropskim šumama duž obala Gvinejskog zaliva i basenu Konga. Šume se ne prostiru čitavom širinom kopna sve do obale Indijskog okeana, već ostavljaju pojas visoravni pokriven travom koji povezuje travni pojas Sudana sa pašnjacima južne Afrike, pa je ovaj ogromni, otvoreni prostor, koji se proteže

9 Videti sliku 18 na stranama 90-91.

10 Dvogrze („baktrijska“) kamila je isključivo azijska vrsta, koja ima dugu dlaku koja je štiti od ekstremne hladnoće na visijama unutrašnjosti Azije. (Prim. prev.)

11 Ne misli se na Sudan kao državu, već regiju koja obuhvata travni pojas (savane), razvijen u pravcu zapad-istok duž čitavog južnog oboda Sahare. (Prim. prev.)

Slika 17 – Južno Srce Kontinenta

== Rečni slapovi ← Pravci prodora Arapa

neprekidno od Sudana do Rta dobre nade, zavičaj antilopa, zebri i drugih krupnih biljojeda, koji odgovara zoni divljih konja i magaraca u stepama severnog Srca Kontinenta. Mada pokušaji da se zebra pripitomi nisu bili uspešni, a južnoafrički domoroci nisu

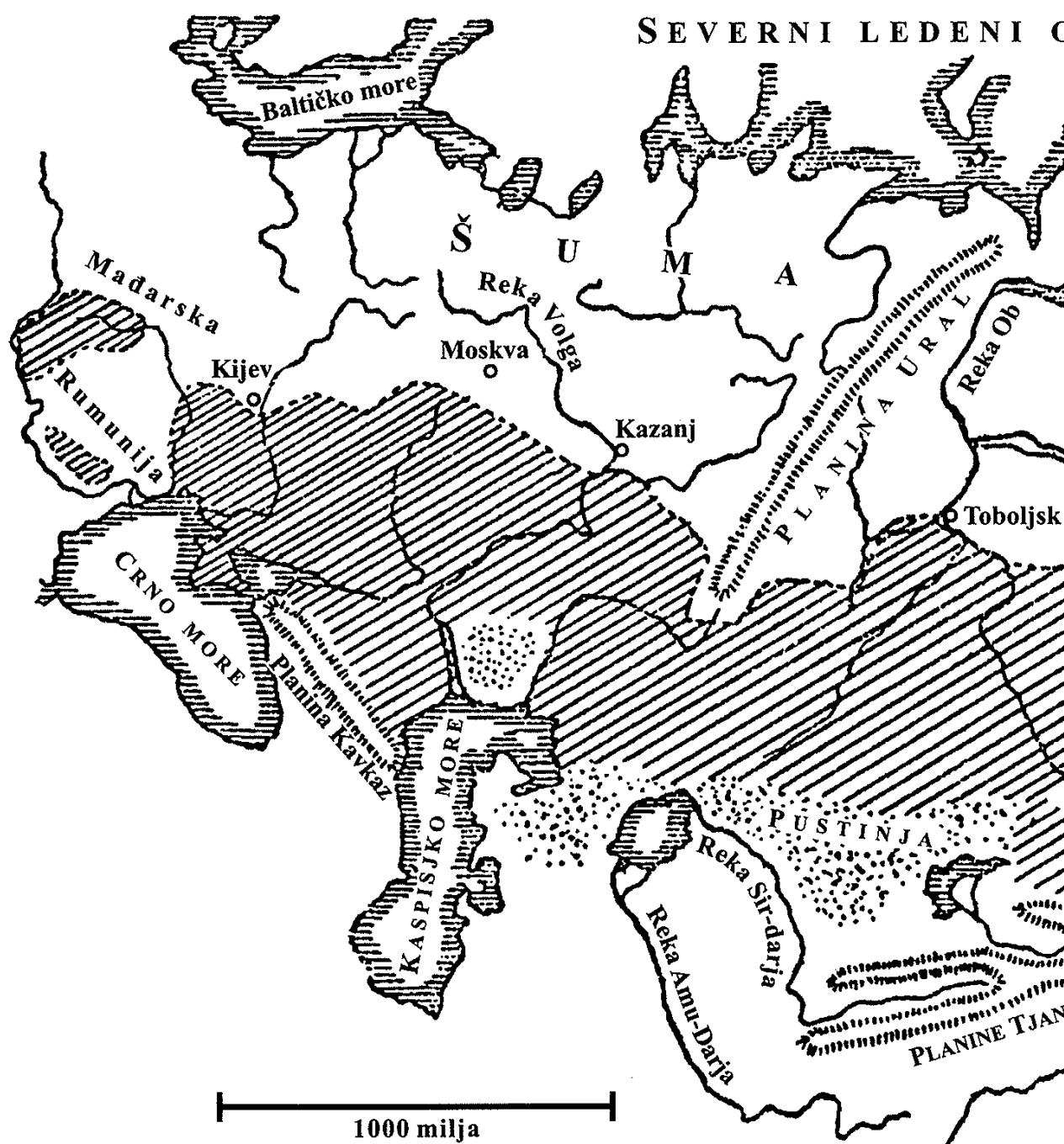
koristili nikakve teretne životinje, konj i jednogrba kamila su relativno rano stigli u Sudan. Prema tome, u oba Srca Kontinenta, mada u većoj meri u severnom nego u južnom, ljudima je stajala na raspolaganju pokretljivost zasnovana na teretnim životinjama kao zamena za transportne mogućnosti brodova rečne ili obalske plovidbe u priobalju Atlantika i Pacifika.

Severno Srce Kontinenta se graniči sa Arabijom, kao što smo videli, stotinama milja duž kojih se Iranska visija spušta do doline Eufrata; južno Srce Kontinenta, na svom severoistočnom uglu ima Abisiniju i Somaliju, i dotiče (doduše preko morskog tesnaca) plodni jugozapadni ugao Arabije, poznat kao Jemen. Na taj način stepe Arabije, okružujući njene pustinje, služe kao prolazno područje između severnog i južnog Srca Kontinenta; a tu je i put duž obala Nila kroz Nubiju. Otuda se može primetiti da severno i južno Srce kontinenta, zajedno sa Arabijom između njih, čine širok, travni pojas za prolaz ljudi na konjima i kamilama od Sibira, preko Persije, Arabije i Egipta do Sudana, i da nije ce-ce muve i drugih bolesti ljudi bi se verovatno već odavno probili na jug jašući konje i kamile skoro do Rta dobre nade.

Mimo Arabije, Sahare i dva Srca Kontinenta na Svetskom ostrvu preostaju još dva relativno nevelika regiona, ali su ta dva regiona najznačajnija na planeti. Po obodu Mediterana i na evropskim poluostrvima i ostrvima živi četiri stotine miliona ljudi, dok u južnom i istočnom obalskom pojasu Azije, ili da upotrebimo istorijski naziv, na „Orijentu“, živi čak osam stotina miliona ljudi.¹² Prema tome, tri četvrtine svetskog stanovništva živi u ova dva regiona. Iz našeg trenutnog ugla gledanja najbolje ćemo ilustrovati značaj ove činjenice ako kažemo da četiri petine stanovništva Velikog Kontinenta, tj. Svetskog ostrva, živi u dva regiona koji zajedno imaju tek jednu petinu njegove površine.

Ova dva regiona imaju izvesnih veoma značajnih sličnosti. Na prvom mestu, njihove reke su plovne bez prekida od ušća do

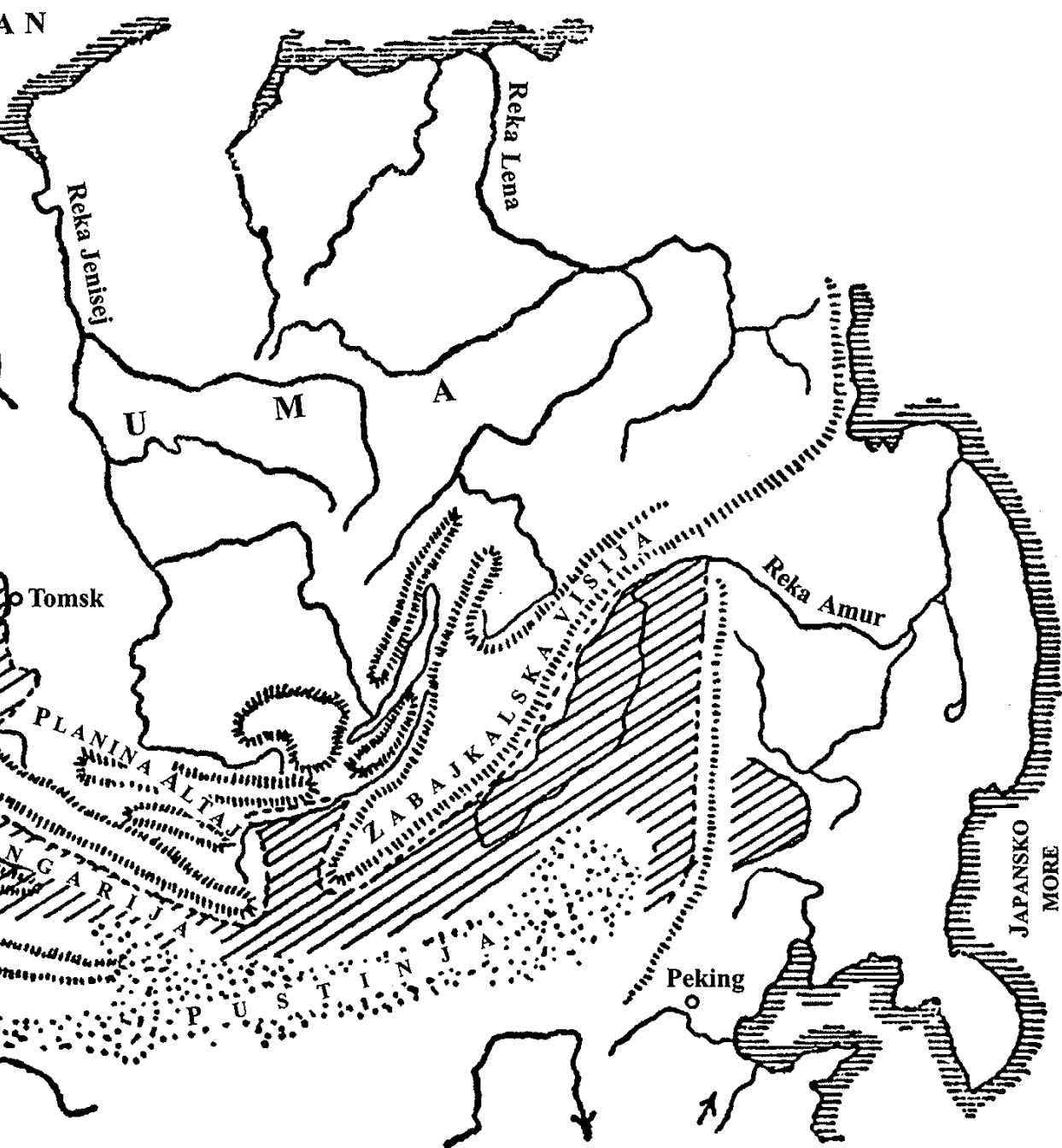
12 Danas na istom prostoru živi preko 4 puta više stanovnika. (Prim. prev.)

Slika 18 – Stepski pojas Evroazije

 Travna prostranstva

duboko u kopno. Na Orijentu imamo celu seriju velikih reka koje se spuštaju sve do otvorenog mora; Ind, Gang, Bramaputra, Iravadi, Saluin, Menam, Mekong, Songho, Sikjang, Jangce, Hoangho, Pejho, Liauh, Amur. Većina njih su plovne nekoliko stotina milja

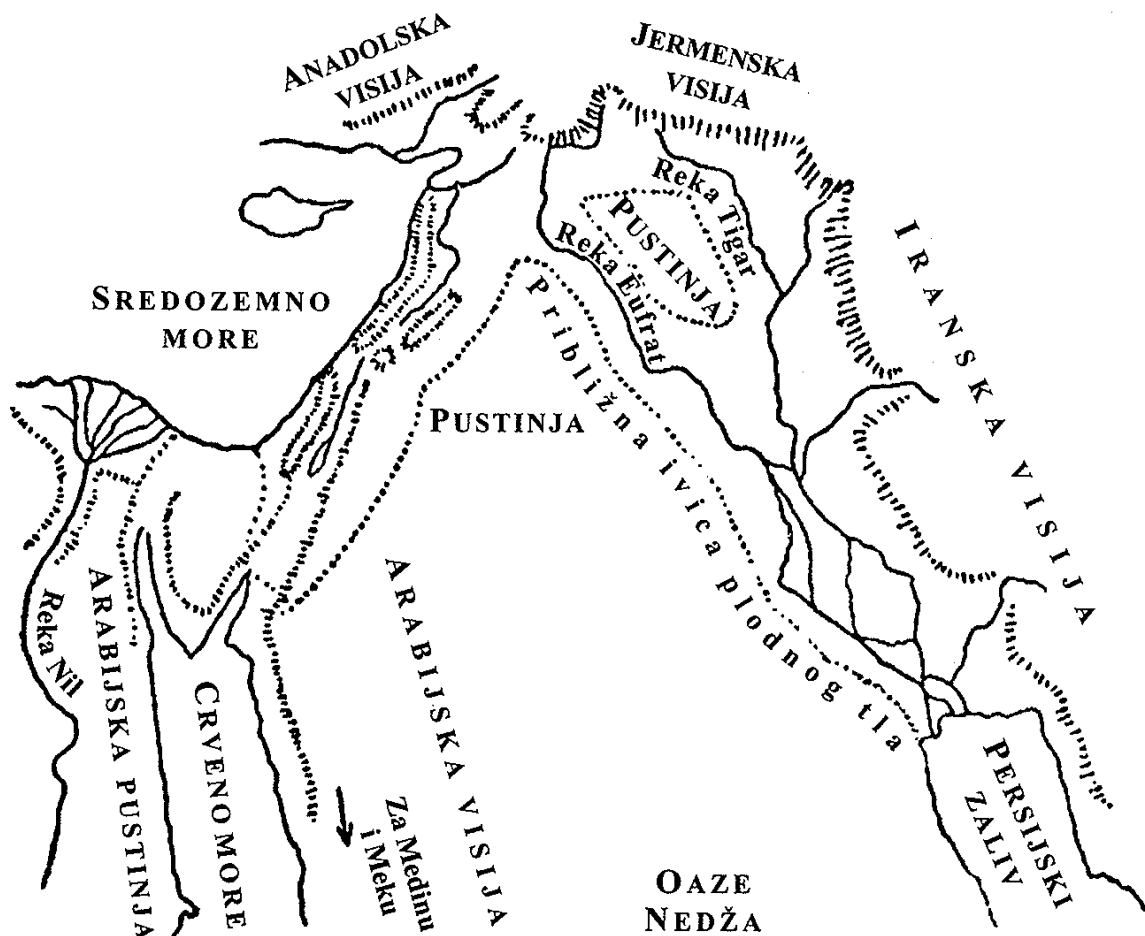
uzvodno od ušća; britanski ratni brod je jednom prilikom plovio uz Jangce do Hankoua, 800 kilometara daleko od mora. U poluos-
trvskoj Evropi nema dovoljno prostora za tako velike reke, ali Du-
nav, Rajna i Laba imaju gust transport koji je direktno povezan sa
okeanom. Manhajm, skoro 500 kilometara uzvodno uz Rajnu, bio
je do Prvog svetskog rata jedna od vodećih luka Evrope; barže

duge do stotinak metara sa po hiljadu tona tereta leže duž njegovih pristaništa. U opštem smislu, poluostrvski karakter Evrope koji onemogućuje razvoj zaista velikih rečnih sistema unutar kopna, sam po sebi nudi još veće pogodnosti za vodeni saobraćaj.

Sličnost ove dve „Obalske oblasti“ nije ograničena samo na plovnost njihovih reka. Ukoliko na karti Svetskog ostrva koja prikazuje padavine zanemarimo lokalne zone u pojasu suve klime, čije su padavine vezane za planinske sisteme, odmah ćemo opaziti da su plodne zone skoncentrisane u obalskom pojasu, zahvaljujući tome što se padavine obilno izlučuju kako nad planinama tako i nad ravnicama. Monsunski vetrovi u letnjem periodu nose vlažne mase okeanskog vazduha ka Indiji sa jugozapada, a Kini sa jugoistoka; zapadni vetrovi sa Atlantika donose padavine Evropi u svim godišnjim dobima, a zimi i području Mediterana.¹³ Obe obalske oblasti su otuda bogate obradivim zemljištem i to im omogućuje da prehrane njihovo brojno stanovništvo. Iz tog razloga su Evropa i Orijent regioni zemljoradnika i brodara; za razliku od njih, severno i južno Srce Kontinenta i Arabija su u najvećoj meri neobrađene, niti pak nude pristup morskim brodovima. Sa druge strane, te oblasti su prirodno prilagođene pokretljivosti ljudi koji jašu konje i kamile, zajedno sa njihovim krdima stoke i stadima ovaca. Čak i u savanama tropske Afrike, gde nema konja ni kamila, bogatstvo domorodaca se uglavnom sastoji od goveda i ovaca. Naravno, ovo su široka uopštavanja, uz mnogo lokalnih izuzetaka; pa ipak, ona nisu ništa manje istinita zbog toga i dovoljno tačno opisuju najvažnije realnosti geografskog prostora.¹⁴

13 Monsuni su sezonski vetrovi: duvaju stalno, ali menjaju smer jer ih izazivaju različito zagrevanje tj. hlađenje kopna i mora; leti sa mora na kopno duva vlažni monsun, a zimi suvi u obratnom smeru. Zapadni vetrovi su uslovljeni smerom Zemljine rotacije tako da neprestano duvaju; Evropi donose kišu jer stižu sa Atlantika. Tokom godine menjaju geografsku širinu, tako da zimi i Mediteran oseća njihov uticaj tj. ima kišni period. (Prim. prev.)

14 To su realnosti koje su, da tako kažemo, uslovile dosadašnju istoriju i na taj način dovele do sadašnjeg razmeštaja stanovništva i civilizacije. Te is-

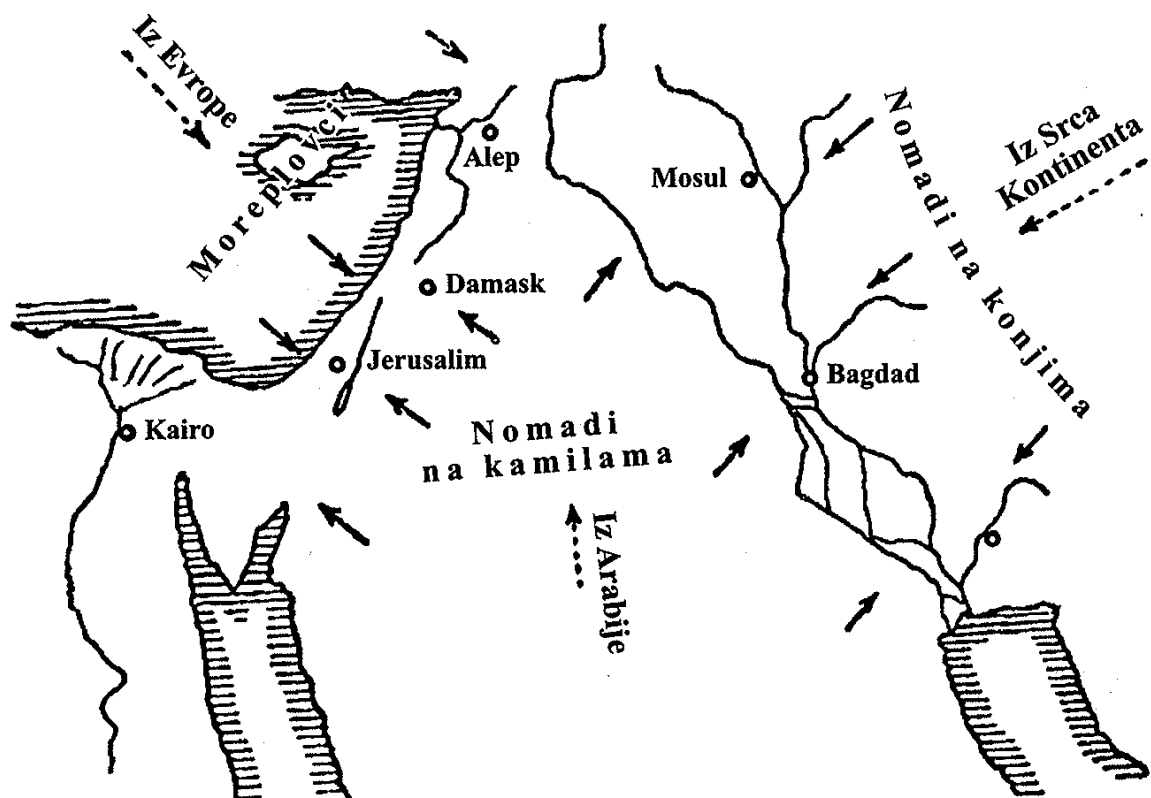
Slika 19 – Plodni pojas severne Arabije

Obratimo se sada istoriji za pomoć, jer ni jedna praktična ideja, ni jedna koja može da pokrene ljude na akciju, ne može da se posmatra u stanju mirovanja; moramo da joj pridemo nošeni inercijom misli, bilo da dolaze iz našeg sopsvenog iskustva ili iz istorijskog iskustva cele rase. U poeziji, oaze na Istoku nazivaju „vrtovima koji su ukras sveta“ samo zato što do njih možete da stignete jedino preko pustinje!

Pisana istorija je i započela u oazama koje okružuju sever Arabije. Prva pojava međunarodne politike o kojoj imamo definitivna

te realnosti su sada počele da utiču na nove aspekte, zahvaljujući boljoj organizaciji proizvodnje hrane na bogatijim pašnjacima. (Prim. autora)

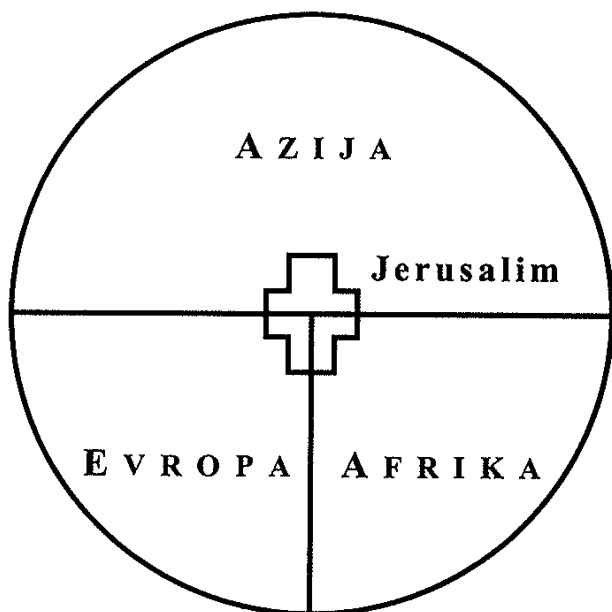

Slika 20 – Pokreti osvajača zemljoradničkih oblasti

saznanja bavila se odnosima između dve zemlje koje su izrasle na rečnim ravnima donjeg Eufрата i donjeg Nila; održavanje nasipa koji sprečavaju poplave i kanala koji omogućuju navodnjavanje neizbežno daju podsticaj uvođenju društvenog poretka i discipline. Postojale su i izvesne razlike između dve civilizacije, koje su lako mogle da budu osnova trgovačke razmene između njih. U Egiptu su stenoviti obronci relativno uske doline nudili kamen za gradnju, dok je papirusna trska pružala materijal za pisanje; dotle se u širokoj ravnicu Vavilonije koristila opeka za gradnju, a klinasto pismo je utiskivano u tablice od sveže gline. Put koji je povezivao dve zemlje išao je od Eufрата na zapad preko sirijskog ugla Arabijske pustinje, pored izvora oaze u Palmiri, do Damaska izgrađenog u oazi koju su obrazovale rečice Abana i Farpar, koje teku sa obronaka Anti-Libana i Hermona. Od Damaska su vodila dva alternativna puta za Egipat; niži je išao morskom obalom,

dok je viši išao duž ivice pustinjske visoravni istočno od doline Jordana. Na stenovitom grebenu Judeje, između ova dva puta, nalazio se utvrđeni Jerusalem na vrhu brda.

Na mapi inspirisanoj učenjem Crkve, nastaloj u vreme krstaških ratova, koja se još uvek može videti u Herefordskoj katedrali, Jerusalem je označen kao geometrijsko središte, kao „pupak“ sveta, dok vam na podu crkve Svetog groba u Jerusalmu i dan danas mogu pokazati tačno mesto gde se nalazi centar sveta. Ukoliko nas naše proučavanje geografskih realnosti, koje tek sada u potpunosti pozna-

Slika 21 – Srednjovekovna mapa u obliku točka

jemo, vodi ispravnim zaključcima, srednjovekovni crkvenjaci nisu bili daleko od istine. Ako je Svetskom ostrvu suđeno da bude glavno stanište čovečanstva na ovoj planeti i ukoliko Arabija, kao prolazna teritorija na putu iz Evrope za Orijent i iz severnog u južno Srce Kontinenta, ima središnji položaj na Svetskom ostrvu, onda jerusalimska tvrđava na vrhu brda zaista ima strategijski položaj u odnosu na globalne relacije koje se ne razlikuju bitno od njenog idealizovanog položaja gledanog iz srednjovekovne perspektive, ni od strateškog položaja između drevnog Vavilona i Egipta. Kao što se pokazalo i u tek završenom ratu, Suecki kanal propušta masovan saobraćaj između Orijenta i Evrope na dohvat armije koja bi bila stacionirana u Palestini, tako da se već gradi železnica duž priobalne ravnice kraj Jafe, koja treba da poveže severno sa južnim Srcem Kontinenta. Štaviše, onaj ko drži Damask

imaće i bočni prilaz alternativnoj saobraćajnici između dva okeana, koja vodi dolinom Eufrata. Sigurno da nije potpuna slučajnost da je u ovom istom regionu počela istorija civilizacije i da se tu i danas nalazi raskrsnica najvažnijih puteva.

Na samom početku pisane istorije vidimo potomke Sima, Semite, kako osvajaju obrađene ivične teritorije arabijskih pustinja; postoji mnogo sličnosti između njihovog naseljavanja po obodu pešćanog mora pustinje i naseljavanja Grka duž obala Egejskog mora. Invazija Obećane Zemlje koju su izvršili Beni-Izrael, Deca Izrailja, prešavši Jordan, verovatno je bila samo jedan od mnoštva sličnih upada pustinjskih nomada, beduina. Haldejci, iz čijeg grada Ura na ivici pustinje je Avram pošao utabanom stazom ka Palestini, bili su semitskog porekla, i oni su istisnuli nesemitske Akađane iz zemlje koja će postati poznata kao Vavilonija; i dinastija „kraljeva pastira“ u Egiptu je očigledno bila istog, semitskog porekla. Tako se dogodilo da svo stanovništvo arabijskih zemalja – Arapi, Vavilonci, Asirci,¹⁵ Sirijci, Feničani i Jevreji – govore dijalektima iste, semitske jezičke grupe. Savremeni arapski je međunarodni jezik od planina Taurus pa do Adenskog zaliva, i od Iranskih planina¹⁶ do oaza u Sahari, zapadno od Nila. ПРОСТОР 5 МОРЯ

Arabijski plato se strmo obrušava ka morskim obalama koje ga okružuju u svim pravcima osim jednog; na severoistoku se postepeno spušta do udoline koju zauzima Eufrat i Persijski zaliv u njegovom produžetku. Ta udolina ima ukupnu dužinu od nekih 2.900 kilometara, od klisure gde Eufrat ističe iz svoje izvorske doline na Jermenskoj visiji, pa do Ormuskog tesnaca na ulazu u Persijski zaliv; čitavom svojom dužinom nad njom se uzdiže venac Iranskih planina, visoka iranska ivica Srca Kontinenta. Jedan od velikih događaja istorije klasičnog perioda se odigrao kada su

15 Novija istraživanja ukazuju da su Asirci verovatno bili indo-evropskog porekla, mada su prihvatili mnoge tekovine starije, vavliionske civilizacije. (Prim. prev.)

16 Poznatije su kao planine Zagros. (Prim. prev.)

se brđani Irana spustili u dolinu Eufrata pod svojim kraljem Kiro, i kada su po osvajanju Vavilona, prošli sirijskim putem kroz Damask na pohodu za Egipat.¹⁷

Klisure kroz koju Eufrat ističe sa Jermenske visije je udaljena više od 1.300 kilometara u pravoj liniji od ušća reke,¹⁸ ali tek nešto više od 160 kilometara od severoistočnog ugla Sredozemnog mora, u blizini Alepa. Odmah na zapad od pomenute klisure, Jermenska visija, sa dva i po kilometra prosečne nadmorske visine se spušta na mnogo niži, poluostrvski plato Male Azije. Drugi veliki događaj iz istorije klasičnog perioda se odigrao kada su Makedonci, pod svojim kraljem Aleksandrom, prešli Dardanele i uputili se preko širom otvorenog središta Male Azije, spustili se prevojima sa planine Taurus u Kilikiju i udarili preko Sirije do Egipta, a zatim od Egipta natrag kroz Siriju do Eufrata i niz Eufrat do Vavilona. Činjenica je da je Aleksandar na ovaj način poveo svoje Makedonce kopnenim putem u Arabiju, ali se njihov upad u suštini oslanjao na pomorsku moć, što može da se vidi i po naglom razvoju velikih lučkih gradova u kojima se govorio grčki, koji je ubrzo usledio; to su bile Antiohija i Aleksandrija, prestonice probalnog pojasa, ili tačnije prestonice pomoraca upućenih na kopnene puteve. ▽

Ukoliko ove činjenice razmotrimo iz geografskog ugla, uočićemo plodni pojas koji se prostire ka severozapadu uz Eufrat, zatim zaokreće ka jugu duž sirijskih planina na kojima se izlučuju kiše i završava dalje na zapadu pred Egiptom. Taj pojas je dosta gusto naseljen, jer ga nastanjuje sedelačko stanovništvo koje se bavi zemljoradnjom. Uz izuzetak dva neplodna područja, drevni teretni put je prolazio žitnim poljima čitavom dužinom od Vavilona do Memfisa. Ključ za neke od velikih događaja antičke istorije

17 Persijski kralj Kir je porazio Vavilonce 550. godine pre Hrista, ali je sam Vavilon zauzeo tek njegov sin Kambiz 538. godine. Kambiz je zauzeo i Egipat 525. godine pre Hrista. (Prim. prev.)

18 Zajednički tok Eufrata i Tigra pred ušćem u Persijski zaliv se zove Šat-el-Arab. (Prim. prev.)

možemo pronaći u potčinjavanju naroda koji su nastanjivali ovaj plodni pojas čas jednoj čas drugoj rasi suseda koji su bili pokretljiviji od njih. Na jugu, sa čitavom dubinom Arabije za leđima, plemena na kamilama su se širila na severoistok ka Mesopotamiji, na severozapad ka Siriji i na zapad ka Egiptu; sa severoistoka, sa ogromnom dubinom Srca Kontinenta iza, konjanici su se spuštali sa Iranske visoravni u Mesopotamiju; dok su sa severozapada, bilo preko maloazijskog poluostrva ili direktno sa levant-ske obale, pomorski narodi napadali Siriju i Egipat, imajući za leđima sve vodene puteve Evrope.¹⁹

U Aziji, Rimljani su uspeli da zauzmu tek zapadni deo teritorija koje su Makedonci svojevremeno osvojili. Kao što su Rajna i Dunav, koje su branile legije, predstavljale krajnji doimet rimskog proboja severno od Mediterana, tako je i gornji tok Eufrata, na potezu gde teče sa severa na jug pre nego što skrene ka jugoistoku, označavao granicu koju su branile druge legije, sa kojima su se Rimljani probijali istočno od Mediterana.²⁰ Rimska imperija je, u suštini, bila uglavnom lokalna imperija; ona je u potpunosti pripadala atlantskom obalskom pojasu. Provincije dalje ka istoku, koje su bile pod vlašću makedonskih dinastija, u vreme najveće moći Rima pale su u ruke Parćanima, naslednicima Persijanaca, koji su se u svoje vreme spustili sa Iranske visije u Mesopotamiju.

Prilika se još jednom ukazala nomadima na kamilama. Inspirisani Muhamedovim propovedima, Arapi iz središnje oaze Nedžd i njenog produžetka, oblasti Hedžas sa Medinom i Mekom, po-

19 Videti sliku 20 na strani 94.

20 Rimljani su pravili značajne osvajačke ispade preko ovih barijera, ali oni nisu bili trajni: držali su Friziju, današnju Holandiju (12. godine pre Hrista – 47. godine po Hristu), Retiju tj. jugozapadni ugao današnje Nemačke (83–260. po Hristu), Dakiju tj. Transilvaniju (107–270. godine po Hristu), Jermeniju u punom obimu (114–117. godine po Hristu) i Mesopotamiju (115–117. godine po Hristu). (Prim. prev.)

slali su armije Saracena koje su isterale Parćane iz Mesopotamije i Rimljane iz Sirije i Egipta,²¹ i uspostavile čitav lanac prestonica u unutrašnjosti kopna – Kairo, Damask i Bagdad – sve tri na drvenom putu koji je vodio kroz plodni pojas. Iz ove plodne baze, saracenska sila je nastupala ka okolnim regionima na način koji je nalikovao pokušaju stvaranja prave globalne imperije. Ka severoistoku, Muhamedanci su se iz Bagdada popeli na Iransku visiju istim putem koji je vodio Parćane i Persijance naniže, da bi se na kraju proširili čak po severu Indije. Ka jugu, prešli su iz isturenog ugla Arabije, Jemena, na afričku obalu južno od Sahare, i probili se na svojim kamilama i konjima čitavom širinom Sudana. Na taj način je, poput ogromnog orla, njihova imperija zasnovana na kopnenoj sili, raširila svoja krila iz njihove središnje oblasti Arabije, na jednoj strani nad severnim Srcem Kontinenta, daleko u dubine Azije, a na drugoj nad južnim Srcem Kontinenta, isto tako daleko u dubine crne Afrike.

Ali, Saraceni nisu bili zadovoljni teritorijama koje su zauzeli zahvaljujući svojoj pokretljivosti kroz stepe i pustinje; poput svojih prethodnika, Feničana i Sabejanaca, otisnuli su se na more. Ka zapadu su plovili duž severne obale Afrike, kako kopnom tako i morem, sve dok nisu stigli do dve zemlje, Magreba i Španije, čije su prostrane zaravni, ni potpuno neplodne poput Sahare, ali ni obrasle šumama, kao najveći deo Evropskog poluostrva, nudile uslove koji su u izvesnoj meri bili isti kao u njihovoj postojbini. Na drugoj strani, iz Jemena na ulazu u Crveno more i iz Omana na ulazu u Persijski zaliv, plovili su koristeći letnji monsun sve

21 Persijanci su zbacili parćansku dinastiju oko 225. godine po Hristu, kada je presto pripao njihovoj dinastiji Sasanida; prema tome, persijaska, a ne parćanska država je podlegla arapskom napadu, posle poraza kod Nihavenda (642). Što se tiče „Rimljana“, radi se o Grcima (tzv. „Vizantincima“) koji su sebe isključivo nazivali „Romejima“ (tj. Rimljanima). Tek što su ih povratili od Persijanaca, Romeji su trajno izgubili Egipat i Siriju posle poraza kod Adžnadaina (634) i Jarmuka (636). (Prim. prev.)

do Malabarske obale u Indiji, pa čak i do dalekih Malajskih ostrva, i vraćali se natrag sa zimskim monsunom u jedrima. I tako su arabljanski brodovi sa trouglastim jedrom ocrtali granice pomorske imperije, koja se protezala od Gibraltarskog do Malajskog moreuza, od kapije Atlantika do kapije Pacifika.

Ovaj saracenski projekat ogromnog područja pod jedinstvenom vlašću, kojim se putovalo pravcem sever-jug na kamilama a u smeru istok-zapad brodovima, bio je upropašćen jednim fatalnim nedostatkom; u arapskoj matičnoj teritoriji nije bilo dovoljno ljudi da ga učine trajnim. Zbog toga ni jedan proučavalac ovih realnosti, kojima mora da se bavi strateška misao svake vlade koja pretenduje da uspostavi globalnu vlast, ne bi smeo da izgubi iz vida ovo upozorenje Istorije.

Saracenska imperija je srušena, i to ne od strane Evrope ili Orijenta, već iz pravca Srca Kontinenta na severu – a to je veoma značajna činjenica. Arabija je okružena morem i pustinjama u svim pravcima osim prema Srcu Kontinenta. Pomorska sila Arapa na zapadu je nesumnjivo nadjačana od strane Venecije i Đenove, dok su njihovu pomorsku silu na istoku savladali Portugalci pošto su oplovili Rt dobre nade, no pad Saracena u samoj Arabiji je bio posledica nadmoćnosti turske sile na kopnu. Stoga moramo da posvetimo dodatnu pažnju odlikama velikog severnog Srca Kontinenta, a na prvom mestu dugačkom pojasu travne vegetacije koji se, južno od zone šuma, proteže čitavom njenom širinom, preklapajući se u izvesnoj meri na svom krajnjem zapadu i istoku sa susednim delovima dva obalska pojasa.

Stepe počinju u samom središtu Evrope, gde se nalazi mađarska ravnica, potpuno okružena prstenom šumovitih planina, tj. istočnim ograncima Alpa i Karpatima.²² Danas polja pod pšeni-

²² Videti sliku 18 na stranama 90-91.

com i kukuruzom u najvećoj meri zamenjuju prirodni travni pokrivač, ali pre samo stotinak godina, pre nego što je železnica približila tržišta, široke površine Mađarske istočno od Dunava su predstavljale preriju, a bogatstvo Mađara se sastojalo skoro isključivo od konja i goveda. Na drugoj strani šumske barijere Karpata počinjao je glavni deo stepskog pojasa, šireći se ka istoku, ograničen na jugu obalom Crnog mora a na severu ivicom ruskih šuma. Granica šumskog pojasa vijuga preko ruske ravnice, ali se u opštim crtama drži kosog smera, od severnog kraja Karpata koji leži na pedesetoj paraleli, pa sve do podnožja venca Urala na pedeset šestoj paraleli. Moskva nije duboko unutar šumske zone, na jednom od širokih prostora bez šume koji su predstavljali jedine naseljene oblasti u Rusiji sve do nedavne kolonizacije stepa na jugu. Sve do Volge i Dona polja pod pšenicom su u najvećoj meri zamenila travna prostranstva stepe, ali su se sve do pre stotinak godina isturene kozačke ispostave još uvek nalazile na Dnjepru i Donu, gde je drveće, koje je jedino raslo duž rečnih obala, presecalo beskrajnu zatalasanu ravnicu pod travom ili snegom.

Šume kojima je obrastao južni kraj Uralskog grebena obrazuju zeleno poluostrvo koje zalazi u otvorene stepe na jugu, ali se neprekinut pojas trave proteže kroz širok ravničarski prolaz koji vodi iz Evrope u Aziju, između planinskog venca Urala i severne obale Kaspijskog mora.²³ Na azijskoj strani prolaza pojas stepe se ponovo širi, da bi dostigao još veće razmere nego u Evropi. Severno od njega se i dalje prostiru šume, ali se na njegovoj južnoj strani ovde javljaju pustinje i suve, sparušene stepe Turkestana. Trans-sibirska železnica ulazi u zonu travne vegetacije kod Čeljabinska, stanice koja se nalazi na istočnoj podgorini Urala gde se spajaju pruge iz Petrograda i Moskve, a napušta je kod Irkutska na reci Angari, odmah ispod mesta na kome ona otiče iz Bajkalskog jezera. Površine pod pšenicom počinju da u

23 Ovaj široki prolaz je poznat kao „Vrata naroda“. (Prim. prev.)

velikoj meri zamenjuju travnu vegetaciju duž trase pruge, ali je pojas nastanjen sedelačkim stanovništvom još uvek uzan, pa Tatar i Kirgizi na konjima još uvek žive nomadskim načinom života na ovim širokim prostranstvima.

Ivica šumskog pojasa zaokreće ka jugu duž granice između zapadnog i istočnog dela Sibira, jer je istočni deo pun šumovitih planina i brda, čija visina postepeno opada od Zabajkalske visije ka severoistočnom izduženju kopna koje se završava Beringovim moreuzom. Travna zona zaokreće gde i šumska i nastavlja ka istoku preko nižih delova Mongolske visije. Put kojim se penje iz velikih ravnica na Mongolsku visiju vodi kroz „suvi prolaz“ Džungarije, između planina Tjan-Šan na jugu i Altajskih planina na severnoj strani. Na drugoj strani Džungarije, sada na većoj nadmorskoj visini, stepa nastavlja da se pruža duž južnog oboda šumovitog Altaja i Zabajkalskih planina, sa pustinjom Gobi na jugu, sve dok ne stigne do pritoka gornjeg toka reke Amur. Ovde se pruža šumski pojas duž istočnih, daljih padina venca Kingaj,²⁴ kojima se Mongolska visija spušta u niziju centralne Mandžurije, gde se nalazi još jedan, izdvojen deo travnog prostranstva, poput onog u Mađarskoj, koji je odatle udaljen oko 8.000 kilometara na zapadnom kraju stepskog pojasa. Međutim, travna ravnica Mandžurije se ne proteže do obale Pacifika, jer se duž nje uzdiže venac priobalnih planina obraslih gustom šumom, koje čine okvir otvorene teritorije i skreću tok Amura koji dotle teče na istok sve do ušća daleko na severu.

Uklonimo sada sa ovog dugog pojasa stepe njegovu savremenu železnicu i polja pod žitom, i zamislimo da je još uvek nastanjen Tatarima koji jašu konje, a oni nisu ništa drugo do Turci;

24 Planinski venac Kingaj (Kingan, Hingaj) nije naročito visok; međutim, u pogledu klime on predstavlja granicu između monsunske i stepske klime, zbog čega je tokom čitave pisane istorije bio i granica između poljoprivrednog i nomadskog stanovništva, između civilizovanih država i „varvara“. (Prim. prev.)

kažu da turski jezik kojim se govori u Konstantinopolju i sada mogu da razumeju u jednom plemenu koje živi na Arktiku, kraj ušća reke Lene. Kao posledica nekog nepoznatog uzroka – možda su to bili dugi periodi sušnih godina – ove pokretne horde Tatara bi s vremena na vreme, tokom istorije, okupila sve svoje snage i sručila se poput lavine koja uništava sve pred sobom na sedelačko poljoprivredno stanovništvo Kine ili Evrope. Na zapadu ih prvi put srećemo pod imenom Huna, koji su sredinom V veka po Hristu ujahali u Mađarsku pod velikim, ali i surovim vođom, Atilom.²⁵ Iz Mađarske su jahali u tri pravca – ka severozapadu, zapadu i jugozapadu. Na severozapadu su izazvali takvo komešanje među Germanima da su plemena najbliža moru, Angli i Saksonci, bila prisiljena da se delimično isele i nađu novi dom na Britanskom ostrvu. Ka zapadu su prodrli duboko u Galiju, ali su pretrpeli poraz u velikoj bici kod Šalona, gde su Franci, Goti i Rimljani nastanjeni u toj provinciji, stojeći rame uz rame protiv zajedničkog neprijatelja sa Istoka,²⁶ učinili početak etničkog stapanja iz koga je nikao savremeni francuski narod. Ka jugozapadu, Atila je stigao do Milana, uništivši na svom putu značajne rimske

25 Huni su stigli u mađarsku ravnicu pre Atilinog rođenja, 375. godine po Hristu. Atila je bio „civilizovan“, budući da je deo mladosti proveo kao talac kod Rimljana. Postao je kralj Huna 434. godine zajedno sa bratom Bledom, a zatim samostalno 445. godine. (Prim. prev.)

26 Poznata i kao bitka na Katalaunskim poljima (451), omiljena je epizoda među zapadnim istoričarima jer navodno predstavlja paradigmatičan primer složnog i uspešnog otpora Zapada divljaštvu „mračnog, despotskog Istoka“. Ima više ozbiljnih proučavalaca koji smatraju da je vojska „zapada“ bila tada potučena do nogu, a ne Atilina; A.F. Veljtnan je, uz to, tvrdio da je Atilin upad izveden kako bi prekinuo sistematski genocid nad Slovenima (Galičanima i Vendima/Vandalima) i Alanima, nastanjenim oko 410. godine u Španiji, koji su za račun Rima vršili Vizigoti. Istorijska je činjenica da je „poraženi“ Atila već sledeće godine upao u Italiju i da njegov tobožnji „pobednik“ iz bitke kod Šalona, Ecije, nije bio u stanju da mu suprotstavi nikakve vojne snage, što je i dovelo do patetične intervencije rimskog episkopa. (Prim. prev.)

gradove Akvileju i Padovu, čije je stanovništvo pobjeglo u priobalne lagune i tamo osnovalo Veneciju. Kod Milana Atila se sreo sa rimskim episkopom Lavom²⁷ i, kakav god bio razlog u pitanju, oduštao od daljeg proboja, što je donelo veliki prestiž rimskoj crkvi. Otuda se sa dosta pouzdanja može reći da je reagovanje naroda obalskih oblasti na udar iz Srca Kontinenta dovelo do pojave engleskog i francuskog naroda, do stvaranja pomorske sile Venecije i vrhovne srednjovekovne institucije – papstva. Ko sada može da kaže kakve sve velike i, nadajmo se, korisne stvari mogu da proisteknu iz reakcije koju je iznudio udar Huna našeg vremena?

Upadi Huna su prestali posle nekoliko godina, jer verovatno nisu imali naročito veliki broj ljudi na raspolaganju; sila početnog naleta je bila više posledica brzine kojom se odigrao nego brojnosti napadača. Ali, ostaci Huna su verovatno nastavili da žive na ispražnjenim pašnjacima mađarske ravnice, da bi ih uskoro apsorbovala nova plemena nomada na konjima, prvo Avari sa kojima je ratovao Karlo Veliki, a potom Mađari. Ovi mađarski Turci, koji su prilično opustošili Nemačku tokom prethodnog veka, bili su 1000. godine preobraćeni u hrišćanstvo od strane Rima, i od tada su postali neka vrsta predstraže latinskog hrišćanstva, tako da više nije bilo tatarskih upada u Mađarsku.²⁸ Međutim, ekonomski život Mađara je i dalje bio uglavnom vezan za stepu, sve do pre nekih stotina godina.

27 Titula rimskog episkopa je identična sa papskom, tj. radi se o poglavaru „latinske“ crkve. Ovde je reč o Lavu I (440–461); ne zna se na koji je način odvratio Atilu od marša ka Rimu, ali je ogromni otkup sigurno odigrao značajnu ulogu. (Prim. prev.)

28 Ovo nije tačno. 1241. godine jedan krak mongolskih snaga je upao u Mađarsku preko prevoja na Karpatima; vojska mađarskog kralja je u bici kod Mohija 11. aprila bila do nogu potučena. Srećom po katoličku Evropu, veliki kan Ogedej je umro 1242. godine, pa su mongolske snage po običaju pozvane natrag u Aziju. (Prim. prev.)

Slika 22 – Šume i stepe istočne Evrope [Prema skici iz autorovog teksta „*Geografska osovina istorije*“ (*The Geographical Pivot of History*), u „*Geografskom časopisu*“ (*Geographic Journal*) za 1904. godinu.]

Kada razmišljamo o tome da su tokom nekoliko vekova Mračnog doba paganski Normani u svojim brodovima gusarili po severnim morima, da su Saraceni i mavarski „nevernici“ svojom flotom radili to isto po Mediteranu i da su turska plemena iz Azije na konjima uletala u samo središte „Hrišćanskog poluostrva“

upravo vreme kada se ono nalazilo okruženo neprijateljskom silom na moru, onda dobijamo predstavu o pritisku, nalik čekiću i nakovnju, kojem je bila izložena današnja Evropa u vreme svog nastanka. Ulogu „čekića“ je igrala kopnena sila koja je dolazila iz Srca Kontinenta.

Ukoliko bismo posmatrali na geografskoj karti odvijanje ovih istorijskih događaja, pojavila bi se strategijska činjenica od presudnog značaja, da se neprekidna zaravan velike Severne ravnice u najvećoj meri preklapa sa oblašću Srca Kontinenta koja se odvodnjava ka Arktiku ili unutar kontinenta i to na prostoru istočno od Evropskog poluostrva. Nije postojala prepreka koja bi sprečavala konjanike da jašu ka zapadu u regione koji ulaze u sliv evropskih reka kao što su Dnjepar i Dunav. Ovaj širom otvoren ulaz iz Srca Kontinenta u Evropu stoji u izrazitoj suprotnosti sa sistemom moćnih barijera koje odvajaju Srce Kontinenta duž njegovih istočnih i jugoistočnih granica od Indije. Gusto naseljeni prostori Kine u užem smislu i Indije leže oko istočnih i južnih padina najvećih visija na planeti; južne padine venca Himalaja, krivudajući nekih 2.400 kilometara duž severnog oboda Indije, dižu se sa nivoa ne višeg od 300 metara nad morem do vrhova koji dostižu između 8.540 i 8.840 metara nadmorske visine. Ali Himalaji i nisu ništa drugo do ivica Tibetanske visoravni, koja zauzima prostor kao Francuska, Nemačka i Austro-Ugarska uzete zajedno,²⁹ prosečne visine od 4.600 metara, skoro jednake najvišem vrhu Alpa, Mon Blanu. U poređenju sa iznetim činjenicama, razlika između nekih nižih visoravni i nizija, recimo između Iranske visije i Velike nizije severno od nje, dobija drugorazredan značaj. Tibet, sa susednim Himalajima, Pamirom, Karakorumom,

29 Nove granice u Evropi još nisu bile definisane u Versaju, tako da autor koristi predratne države za upoređenje. (Prim. prev.)

Hindu-Kušom i Tjan-Šanom – nazovimo ih zajedno Tibetanskom visijom – predstavlja jedinstvenu pojavu na površini Zemlje kako po svojoj visini tako i po rasprostiranju, ili jednom rečju, po svojoj masivnosti. I kada Sahara bude prelažena u svim pravcima za jedan dan sredstvima transporta kojima će civilizacija ubrzo raspolagati, Tibet će, kao „krov sveta“, verovatno i dalje svojim strmim padinama skretati i široko-razdvajati kopnene puteve koji vode u Kinu i Indiju, dajući na taj način poseban značaj severo-zapadnim granicama obeju zemalja.

Severno od Tibeta širi se Mongolska visija, koja najvećim delom pripada unutar-kontinentalnom slivu pa time i Srcu Kontinenta. Ova Mongolska visija leži na znatno manjoj visini od Tibetanske, pa je možemo dosta blisko uporediti sa Iranskom visijom. Postoje dva prirodna puta koji vode preko suve površine Mongolije da bi se spustili u plodnu ravnicu Kine; jedan prolazi kineskom provincijom Kansu, obilazeći severoistočni ugao Tibetanske visije, sve do velikog grada Siana, koji ima milion stanovnika;³⁰ drugi vodi direktno na jugoistok, od Bajkalskog jezera ka Peking, gradu koji takođe ima oko milion stanovnika. Sian i Peking, koji se prema rečenom nalaze na samoj ivici Kineske nizije, predstavljaju prestonice koje su u svoje vreme osnovali osvajači prispeli iz Srca Kontinenta.

Preko Iranske visije takođe vode dva prirodna puta za Indiju, jedan preko visokog ali uskog grebena Hindu-Kuša, pa niz dolinu reke Kabul, i na kraju kroz Kajberski prolaz do prelaza preko reke Ind kraj Atoka; drugi vodi kroz Herat i Kandahar, oko ivica afganistanskih planina, pa kroz klisuru Bolan do reke Ind. Već na

30 Provincija Kansu je bila poznata i kao „imperijalni koridor“ kroz koji je vodio čuveni „put svile“ na zapad, udolinom između Mongolske i Tibetanske visije. Put je na istoku završavao u gradu Sianu (zvanom i Čangan, King-žao); on je bio prestonica Kine pod dinastijama Han (260. godine pre Hrista – 220. godine po Hristu) i Tang (618–907). Imao je pravilnu, ortogonalnu šemu ulica i milion stanovnika još u VIII veku. (Prim. prev.)

istočnoj obali Inda počinje Indijska pustinja,³¹ koja se proteže od okeana pa bezmalo do venca Himalaja, tako da se putevi koji vode iz Bolana i Kajbera susstiču u oblasti Pendžaba³² pred unutrašnjim ulazom u samu Indiju, a to je razmak ostavljen između pustinje i planina. Tu se nalazi Delhi, na krajnjoj tački do koje dopiru plovni putevi Džamne i Ganga, i njega su takođe, poput Siana i Pekinga, osnovali osvajači koji su stigli iz Srca Kontinenta. Ovim uskim i teškim putevima su iznova i iznova stizale invazije iz Srca Kontinenta do Kine i Indije, ali bi imperije koje su osvajači osnivali obično ubrzo raskinule veze sa nomadima iz severnih stepa. Na primer, takav je bio slučaj sa Mogulima, vladarima Indije, koji su vodili poreklo od Mongola iz unutrašnjosti kontinenta.

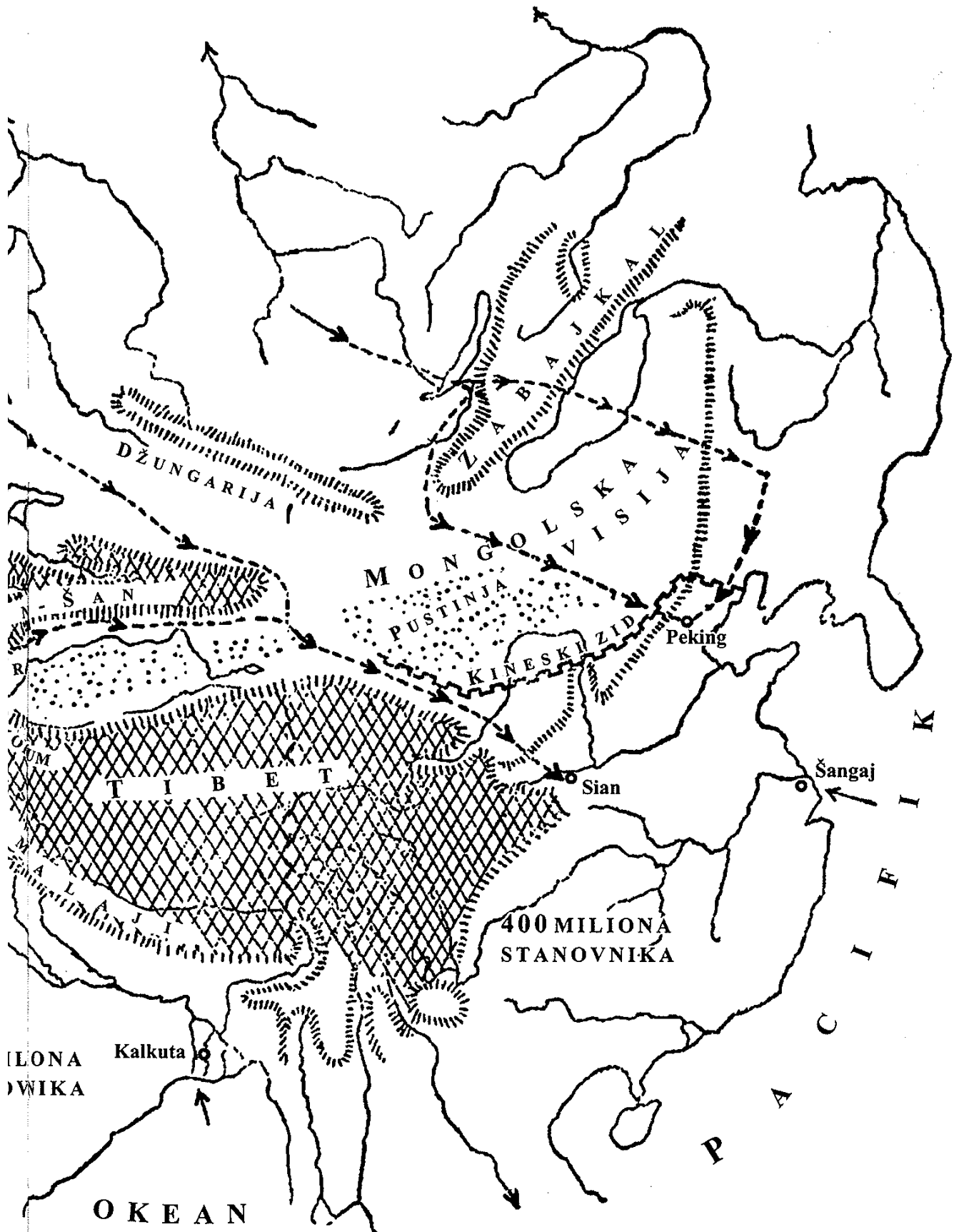
Zaključak kome ovo razmatranje vodi je da Srce Kontinenta, a naročito njegovi otvoreniji, zapadni regioni, ima mnogo bolje prirodne veze sa Evropom i Arabijom nego sa Kinom i Indijom, a pogotovo nego sa južnim Srcem Kontinenta u Africi. Nema ničeg nalik jakim prirodnim

31 Poznatiya je kao pustinja Tar. (Prim. prev.)

32 Pendžab znači „Petorečje“, po pet levih pritoka Inda koje njim protiču. (Prim. prev.)

Slika 23 – Tibetanska visija i prilazi Kini i Indiji iz Srca Kontinenta

Slika 24 – Srce Kontinenta, kome su dodati baseni Crnog i Baltičkog mora, kao i gornji tokovi kineskih i indijskih reka koji teku preko Tibetanske visoravni.

barijerama koje čine pustinja Sahara i Tibetanska visoravan na području gde severno Srce Kontinenta dotiče Arabiju i Evropu. Blisku vezu ova tri područja dobro prikazuje ona ista geografska formula kojom smo pokušali da istaknemo izvesne, sada već pouzdano utvrđene, aspekte istorije Mesopotamije i Sirije; zemljoradnici Mesopotamije i Sirije su oduvek bili izloženi upadima nomada na konjima iz Srca Kontinenta, na kamilama iz Arabije i na brodovima iz Evrope. Bez obzira na to – i upravo zbog njenog prometnijeg položaja – granica između Srca Kontinenta na jednoj strani, i Arabije i Evrope na drugoj, zaslužuje da bude detaljnije ispitana.

Dugački venac Iranskih planina skreće ka zapadu oko uzvodnog kraja Mesopotamije i nastavlja se kao venac planine Taurus, koji čini visoki, južni obod poluostrvske visoravni Male Azije. Teritorija Male Azije predstavlja izolovan stepski region, koji se približava odlikama pustinje u svom središtu, gde se u slana jezera uliva nekoliko manjih tokova sa Taurusa; ali sve veće lokalne reke teku ka severu, u Crno more. Na drugoj strani prekida, koji čini Egejsko more, nalazi se prostrani sliv Dunava, koji takođe nosi svoje vode u Crno more; izvorišni tokovi pritoka Dunava izbijaju na površinu gotovo nadomak Jadrana, ali visoko na grebenu Ilirske visije,³³ čija strma, spoljna padina sačinjava planinski zid koji se diže nad prelepom obalom Dalmacije. Taj zid nazivamo Dinarskim Alpima.

Na taj način Taurus i Dinarski Alpi predstavljaju strme obronke koji graniče sa Mediteranom i Jadranom, ali upućuju duge rečne tokove ka Crnom moru. Da nije Egejskog mora, koje prekida niz visija otvarajući put ka Crnom moru, i Dardanela čija morska struja ide ka jugu noseći sa sobom vodu svih reka crnomorskog sliva, ovi spoljni zidovi Taurusa i Dinarskih Alpa bi sačinjavali jedan neprekidan, izvijugan venac planina, ivicu neprekinutog kopnenog pojasa koji razdvaja unutrašnje, Crno more od spoljnih mora, Mediterana i Jadrana. Dakle, da nije Dardanela, ta ivica bi ustvari predstavljala granicu Srca Kontinenta, pa bi i Crno more sa svim rekama koje u njega utiču bili dodati sistemu rečnih slivova koji otiču „unutar kontinenta“, a ne ka Svetskom okeanu. Kada bi Dardanele kopnena sila zatvorila pred pomorskom silom sa Mediterana, kao što se dogodilo tokom Velikog rata,³⁴ ukazala

33 Naziv „Ilirska visija“ pokazuje u kojoj meri su zapadni naučni autoriteti zavisni od latinske terminologije kada je u pitanju Balkan; on se odnosi na planinski region od Velebita do Prokletija. Dinarske Alpe ovde nazivamo Dinaridima. (Prim. prev.)

34 Autor misli na neuspehu savezničku (uglavnom britansku) operaciju u Dardanelima od februara 1915. do januara 1916. godine. Cilj je bio zauzeti

Slika 25 – Prikazuje granicu Srca Kontinenta u slučaju kada pomorska sila iz Mediterana ulazi u Crno more + + + + + , odnosno kada kopnena sila prodire iz stepskog područja do Taurusa i Dinarskih Alpa - - - - - .

bi se upravo pomenuta situacija u pogledu svih vrsta ljudskih komunikacija.

Rimski imperatori su postavili svoju istočnu prestonicu u Konstantinopolju, na sredini puta između granica carstva na Dunavu i gornjem Eufratu, ali je za njih Konstantinopolj predstavljao nešto više od grada koji premošćuje granicu Evrope i Azije. Rim, kao mediteranska sila, nije pripojio sebi i severnu obalu Crnog mora,³⁵ tako da je ovo more predstavljalo deo sistema imperijalnih

moreuz i Konstantinopolj. Operacija je, ipak, odvela značajne turske snage sa ruskog fronta. (Prim. prev.)

35 Rimljani su zauzeli gradove Tiras i Olbiju (stare grčke kolonije) na ušću Dnjestra, odnosno Buga, 57. godine po Hristu. Bosforsko kraljevstvo (nazvano po „drugom Bosforu“ – moreuzu kod Kerča) im je postalo vazal 63. godine. (Prim. prev.)

granica. Stepe su prepuštene Skitima, kako su tada nazivali Turke,³⁶ dok su pomorci na svega nekoliko tačaka duž obala Krima uspostavili trgovačke postaje. Na taj način je Konstantinopolj predstavljao tačku sa koje je pomorska sila Mediterana držala središnji deo granica imperije na Crnom moru, kao što je kopnena sila legija držala granice ka zapadu i istoku koje su se protezale duž reka. Pod vlašću Rima je pomorska sila prodrla unutar granica Srca Kontinenta, ukoliko taj izraz shvatimo u njegovom strategijskom smislu, tako da obuhvata Malu Aziju i Balkansko poluostrvo.

Docnija istorija nije ništa manje jasna u pogledu geografskih činjenica koje određuju njen tok, ali ovog puta u suprotnom smeru. Neka turska plemena iz Srednje Azije su skrenula sa uobičajenog puta na jug, ka Arabiji, i jahala preko Iranske i Jermenske visije do otvorenih stepa Male Azije i tamo se trajno nastanila,³⁷ kao što su i mađarski Turci svega stotinu ili dve godina pre toga projahali sa severne strane Crnog mora sve do mađarske stepe.³⁸ Pod vođstvom velikih zapovednika konjice, Turci Otomanske dinastije su prešli Dardanele i, držeći se „koridora“ kroz balkanske planine, koji čine doline Marice i Morave,³⁹ na kraju osvojili i samu Ugarsku koju su držali Mađari. Od trenutka kada je Konstantinopolj pao u ruke Turaka 1453. godine, Crno more je zatvoreno

36 Skiti su gotovo sigurno bili Indoevropljani a ne Turci; mišljenja su podeljena oko toga da li su bili srodni Irancima ili su predstavljali drevne Slovene. (Prim. prev.)

37 Autor misli na poznati poraz vojske romejskog cara Romana 1071. godine kod Manzikerta (ili Melasgirda). Posle njega je cela teritorija Male Azije (osim Trapezunta i Sinopa na obali Crnog mora) pala u ruke Turaka, sa prestonicom u Nikeji. (Prim. prev.)

38 Mađari su upali u Panonsku niziju 892. godine. (Prim. prev.)

39 Taj „koridor“ čine dolina Marice, Nišave, donjeg toka Južne i cele Velike Morave. Turci su ga namerno izbegavali kada su išli u boj na Kosovu; tri godine ranije (1386) su kraj Južne Morave (kod Pločnika) pretrpeli težak poraz od Srba. (Prim. prev.)

za pomorce Venecije i Đenove. Pod Rimom, domen pomoraca je bio proširen sve do severne obale Crnog mora; pod Otomanskim Turcima Srce Kontinenta, domen konjanika, protegnuto je do Dinarskih Alpa i Taurusa. Ova suštinska činjenica je unekoliko prikrivena proširenjem turske vlasti i na Arabiju koja leži van granica Srca Kontinenta; ali se ona danas jasno vidi, kada im je Britanija preotela Arabiju da bi je prepustila samim Arapima. U okvirima Srca Kontinenta, Crno more je u novije vreme igralo središnju ulogu u planovima našeg neprijatelja Nemačke za prodor ka Istoku.

Definiciju Srca Kontinenta smo u originalu vezali za slivove reka; ali zar istorija, kada ponovo bacimo pogled unatrag, ne ukazuje da bi za potrebe strateškog razmišljanja trebali da je unekoliko proširimo? Gledajući iz ugla pokretljivosti ljudi, kao i različitih vidova te pokretljivosti, očigledno je da pošto kopnena sila danas može da zatvori ulaz, odnosno izlaz iz Crnog mora, čitav basen tog mora treba smatrati sastavnim delom Srca Kontinenta. Jedino bavarski deo toka Dunava, koji je gotovo beznačajan za rečni saobraćaj, možemo ostaviti van njegovih granica.

Još jedna okolnost ostaje da se doda, pa ćemo pred sobom imati kompletan koncept Srca Kontinenta, onako kako se pojavljuje u geografskim i istorijskim činjenicama. Baltik je takođe more koje sada kopnena sila može da „zatvori“. Činjenica da je nemačka flota iz Kila⁴⁰ bila odgovorna za mine i podmornice koje su sprečavale savezničke eskadre da uplove u Baltik ni na koji način ne poriče da je zatvaranje ovog mora izvršila kopnena sila; savezničke kopnene armije su stigle u Francusku zahvaljujući pomorskoj sili, dok je nemačka pomorska odbrana Baltika bila razmeštena kao posledica njihove sile na kopnu. U pogledu određivanja ma kojih uslova budućeg mirovnog ugovora koji treba da nas obe-

40 Kil je važna pomorska luka Nemačke u jugozapadnom uglu Baltika. Strategijski značaj je dobio prokopavanjem Kilskog kanala do obale Severnog mora. (Prim. prev.)

zbedi od izbijanja novih ratova, od najvećeg je značaja da imamo u vidu da u današnjim uslovima, kao što su priznali i nadležni ministri u Donjem domu parlamenta, flote „ostrvljana“ više nisu u stanju da se same probiju ni u Baltičko ni u Crno more.

Srce Kontinenta, u strategijskom pogledu, sada obuhvata Baltičko more, plovni tok srednjeg i donjeg Dunava, Crno more, Malu Aziju, Jermeniju, Persiju, Tibet i Mongoliju. Unutar njega se, prema tome, nalaze Brandenburg-Pruska i Austro-Ugarska, kao i Rusija – a to je ogroman, trostruki izvor ljudskih resursa, upravo ono u čemu su nomadska plemena na konjima tokom istorije oskudevala. Srce Kontinenta je region koji, pri savremenim uslovima ratovanja, može da onemogući pristup pomorskoj sili, iako njegov zapadni deo leži van Arktičkog i unutar-kontinentalnog sliva. Postoji jedna fizičko-geografska okolnost koja ga na slikovit način povezuje u jednu celinu; čitav ovaj prostor, sve do ivice Iranskih planina⁴¹ koje se dižu nad žarkom Mesopotamijom, zimi pokrije sneg. Linija koja pokazuje prosečnu temperaturu smrzavanja za ceo mesec januar⁴² se proteže od rta Nordkap u Norveškoj⁴³ pravo na jug, nadomak norveške obale čitavom njenom dužinom, pa pored Danske, preko središnje Nemačke do Alpa, a od njih na istok razvođem balkanskih planina. Zaliv Odese i Azovsko more se svake godine mrznu, kao i veći deo Baltičkog mora.⁴⁴ Usred zime, kada bismo mogli da posmatramo sa Meseca, sagledali bismo Srce Kontinenta u njegov punom rasponu kao ogroman beli štit.

41 Vidi primedbu 15 u ovom poglavlju. (Prim. prev.)

42 Temperature vazduha se na karti predstavljaju linijama koje povezuju tačke u geografskom prostoru na kojima su iste temperature u određenom vremenskom periodu. Te linije se zovu *izoterme*. (Prim. prev.)

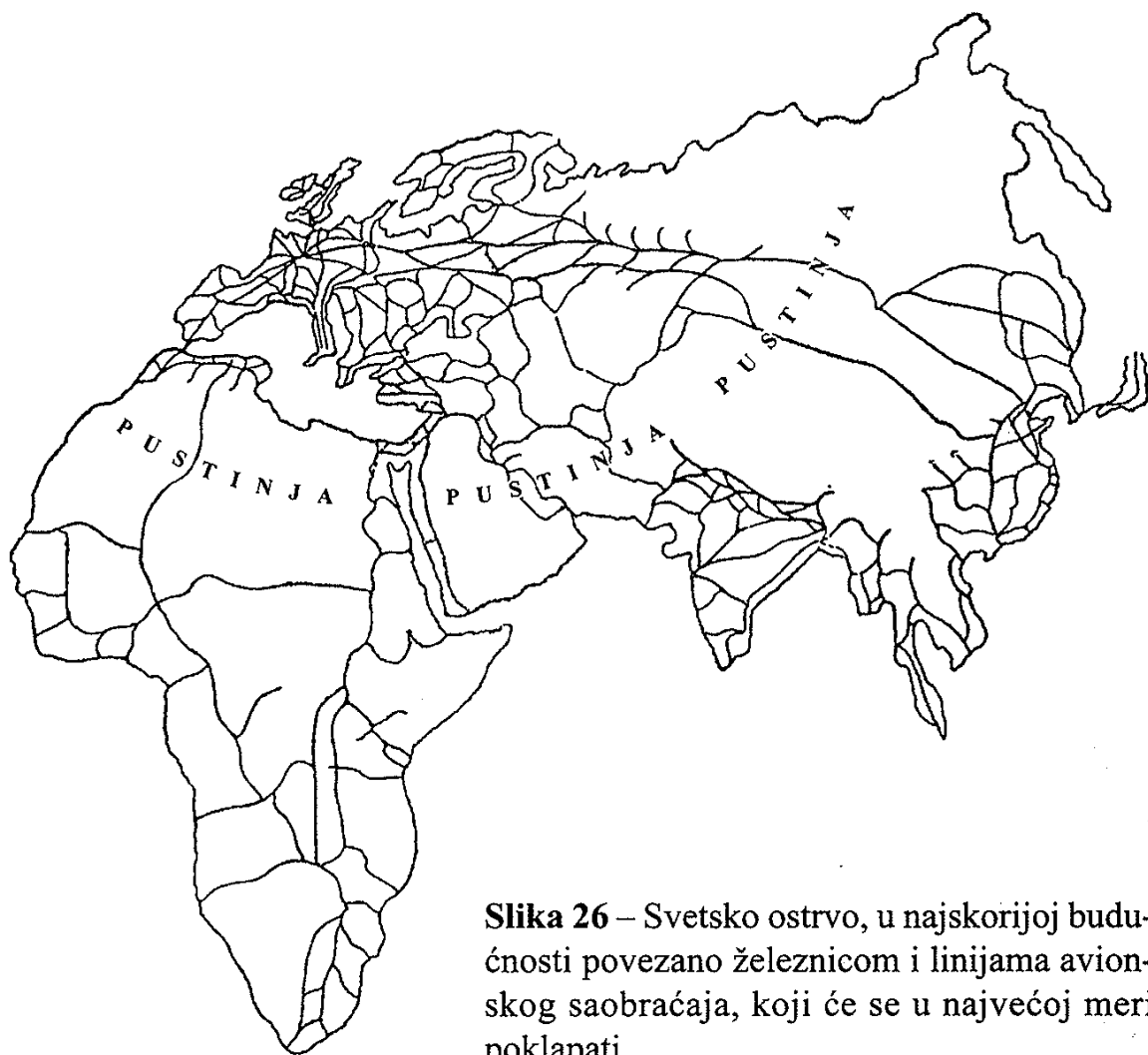
43 Nordkap je najsevernija tačka kontinentalne Evrope. (Prim. prev.)

44 U Baltičkom moru su se redovno ledili jedino Botnički (na severu) i Finski zaliv (na istoku). Situacija je sada izmenjena usled globalnog zagrevanja. (Prim. prev.)

Kada su ruski kozaci po prvi put patrolirali stepom, na samom kraju srednjeg veka, otpočela je velika revolucija jer Tatari, poput Arapa, nisu imali potrebnu brojnost na kojoj bi zasnovali trajnu imperiju, dok su kozaci iza sebe imali rusko seljaštvo, koji su do sada izrasli u narod od nekih stotinak miliona na plodnim ravnicama koje se protežu između Crnog i Baltičkog mora. Tokom XIX veka Rusko carstvo se pojavilo u svojoj punoj veličini u granicama Srca Kontinenta tako da je izgledalo da ugrožava sve druge države na marginama Azije i Evrope. Međutim, sa približavanjem kraja XX veka Nemci iz Pruske i Austrije su uporno radili na potčinjavanju Slovena i njihovom korišćenju u cilju okupacije Srca Kontinenta, kroz koje su vodili kopneni putevi za Kinu, Indiju, Arabiju i afričko Srce Kontinenta. Nemačke vojne kolonije kao što su Kjao-Čou i Istočna Afrika uspostavljene su kao krajnje tačke već projektovanih komunikacija s kraja na kraj kopna.

Savremene armije imaju na raspolaganju ne samo transkontinentalne železnice nego i motorna vozila. Raspolazu i avionima, koji imaju povratno dejstvo, kao oružje kopnene vojske koje može da se upotrebi protiv pomorske sile. Štaviše, i savremena artiljerija predstavlja zastrašujuće oružje protiv brodova. Ukratko, velika vojna sila koju bi posedovalo Srce Kontinenta ili pak Arabija mogla bi lako da zauzme glavnu raskrnicu svetskih puteva kod Sueca. Pomorskoj sili bi bilo veoma teško da zadrži kontrolu nad kanalom da je flota podmornica od početka Velikog rata bila bazirana u Crnom moru. Ovog puta smo savladali tu opasnost, ali geografske činjenice ostaju i dalje na snazi, nudeći sve veće stratejske mogućnosti kopnenoj sili u ratu protiv pomorske sile.

Očigledno je da Srce Kontinenta predstavlja isto toliko realnu fizičko-geografsku činjenicu u okvirima Svetskog ostrva, koliko je to i Svetsko ostrvo u okviru Svetskog okeana, iako možda njegove granice nisu u istoj meri jasno ocrtane. Međutim, do pre nekih stotinak godina nije postojala osnova koja bi mogla da izdržava dovoljno veliko stanovništvo da njime ugrozi slobodu ši-

Slika 26 – Svetsko ostrvo, u najskorijoj budućnosti povezano železnicom i linijama avionskog saobraćaja, koji će se u najvećoj meri poklapati

rom sveta iz svoje prirodne tvrđave na Svetskom ostrvu. Nikakvi papiri, čak i ako se na njima nalazi Ustav novog Društva naroda, ne mogu u današnjim uslovima biti dovoljna garancija da Srce Kontinenta neće ponovo postati žarište novog svetskog rata. Sada je trenutak, dok su narodi sveta još uvek u previranju, da razmotrimo koje garancije, zasnovane na geografskim i ekonomskim realnostima, stoje na raspolaganju u cilju osiguranja bezbednosti čovečanstva u vremenima koja dolaze. Imajući to na umu, biće korisno da pogledamo kako se situacija u Srcu Kontinenta zaoštravala u najnovijoj prilici.

V

Nadmetanje imperija

Za nas bi bilo najinteresantnije da uporedimo nastupanje pomoraca iz zapadne Evrope preko okeana i savremeni prodor ruskih kozaka preko stepa Srca Kontinenta. Kozak Jermak je na konju prešao Ural i zašao duboko u Sibir 1533. godine, svega dvanaest godina pošto je Magelanova ekspedicija oplovila Zemljinu kuglu.¹ Tu paralelu bismo mogli da pronađemo i u sasvim bliskoj prošlosti. Bio je to poduhvat bez presedana kada je 1900. godine Britanija održavala četvrt miliona ljudi u ratu protiv Bura 9.600 kilometara daleko, preko okeana; no, isto tako veliki poduhvat je učinila i Rusija kada je prebacila železnicom armiju sa više od četvrt miliona ljudi 1904. godine 6.500 kilometara daleko u Mandžuriju da se suprotstavi Japancima. Imali smo običaj da mislimo da transportna moć na moru daleko prevazilazi onu na kopnu, a tako je neko vreme i bilo, no nije naodmet ni da se podsetimo da su pre svega pedeset godina 90 odsto brodova u svetu pokretala jedra, i da je u to vreme već bila otvorena prva železnička pruga s kraja na kraj Severnoameričkog kontinenta.

1 Ferdinand Magelan (~1480–1521), portugalski pomorac koji je plovio i za račun Španaca; na poslednjem, najvećem putovanju kojim je prvi put oplovljena Zemlja, poginuo je na Filipinima, ali je njegova posada dovršila putovanje. (Prim. prev.)

Jedan od razloga zbog kojih obično propuštamo da sagledamo značaj kozačkih ekspedicija po beskrajnim stepama je taj što imamo maglovitu predstavu o Rusiji kako se sa opadajućom gustinom stanovništva prostire od istočnih granica Nemačke i Austro-Ugarske hiljadama kilometara ka istoku, preko ogromne površine koja je na karti pokrivena istom bojom i označena istim nazivom, sve do Beringovog moreuza. U stvarnosti, Rusija – prava Rusija koja je dala više od 80 odsto vojnika za ruske armije tokom prve tri godine Velikog rata – je kudi kamo manja nego što jednostavna predstava sa karte nagoveštava. Rusija koja predstavlja istorijsku domovinu ruskog naroda leži u potpunosti u granicama Evrope, i zauzima svega polovinu onoga što nazivamo evropskim delom Rusije. Kopnene granice Rusije u ovom smislu su skoro isto tako jasno određene kao i obale Francuske ili Španije. Pratite na geografskoj karti liniju koja ide od Petrograda na istok duž gornjeg toka Volge do velike krivine koju pravi kod Kazanja, pa odatle ka jugu duž srednjeg toka Volge do naredne velike okuke koju pravi kod Caričina,² i najzad ka jugozapadu duž donjeg toka reke Don do Rostova i Azovskog mora. Unutar ove linije, ka jugu i zapadu, nalazi se više od sto miliona Rusa.³ Oni predstavljaju glavni deo stanovništva cele Rusije, nastanjujući ravnicu između Volge i Karpata, odnosno Baltičkog i Crnog mora, sa prosečnom gustinom naseljenosti od možda 60 stanovnika po kvadratnom kilometru, i ta oblast naseljenosti se manje ili više naglo završava duž linije koja je naznačena.

Severno od Petrograda i Kazanja leži severni deo Rusije, ogroman prostor pod mračnim šumama, mestimično prošarana močvarama, veća od polovine teritorije koja je definisana kao prava domovina ruskog naroda. Severni deo Rusije ima manje od dva miliona stanovnika, ili jedva jednog po kvadratnom kilometru.

2 Caričin je kasnije preimenovan u Staljingrad, pa najzad u Volgograd. (Prim. prev.)

3 Tada su još uvek Rusima smatrani i Ukrajinci (Malorusi) i Belorusi. (Prim. prev.)

Slika 27 – Prikazana je granica gušće naseljenosti Rusije — — — — .

Istočno od Volge i Dona, sve do planine Urala i Kaspijskog mora, leži istočni deo Rusije, koja je otprilike isto toliko velika kao i severni deo, sa takođe dva miliona stanovnika. Ali u dolini reke Kame, na granici između severnog i istočnog dela, nalazi se pojas stalno naseljene zemlje, koji se proteže od Kazanja i Samare sve do venca Urala i preko njega, nastavljajući pored rudarske

oblasti Jekaterinburga⁴ u Sibir, pravo preko zapadnog Sibira do Irkutska, nedaleko od Bajkalskog jazera. Ovaj pojas naseljenosti na daljoj strani Volge ima možda dvadesetak miliona stanovnika. Ceo ovaj pojas, od Kazanja i Samare pa do Irkutska, čije stanovništvo uglavnom čine zemljoradnici, a ne nomadi na konjima, naseljen je tek odnedavno.

Srednji tok Volge, koji teče ka jugu od Kazanja do Caričina, predstavlja značajan vodeni put ne samo za Rusiju nego i za Evropu. Zapadna obala, nazvana „brdovita“, koja stoji nasuprot „niskoj“, ustvari je padina zaravni visoke par stotina metara, koja se diže nad rekom na dužini od preko 1.100 kilometara;⁵ ona predstavlja ivicu naseljene ravnice koja leži nešto više nad nivoom mora. Kada bi stali na vrhu ove ivice, gledajući ka istoku preko široke reke koja teče ispod, uočili biste da vam se za leđima nalazi gušće naseljena Evropa, a da se pred vama, gde se niske livade pružaju unedogled ka poluneploдным, suvljim stepama daleko na istoku, nalazi početak nenaseljenog prostranstva centralne Azije.

Jedan iznenađujući, praktični komentar u pogledu ovih velikih fizičkih i društvenih kontrasta je došao do nas tokom poslednjih nekoliko meseci građanskog rata u Rusiji. Na čitavom ruskom severu ima svega dva ili tri grada koji su veći od sela i, kako boljševici imaju podršku uglavnom među stanovništvom gradova, boljševizam je imao malo uspeha severno od Volge. Štaviše, u raštrkanim seoskim naseljima, čije stanovništvo živi uglavnom od šuma, u primitivnim uslovima nalik na kolonijalne, nemaju nikakav osećaj za agrarnu politiku, tako da seljaštvo ne gaji nikakve

4 Jekaterinburg je u komunističkom periodu bio nazivan Sverdlovsk. (Prim. prev.)

5 U geografiji je poznat tzv. Berov zakon: on kaže da su usled smera rotacije Zemlje desne obale svih tokova na severnoj polulopti koji prate meridijanski pravac (sever–jug) potkopane, tj. da je tu najveća dubina jer voda ima inerciju i „kasni“ za rotacijom kopna; analogno tome, leve obale su uvek plitke i muljevite. (Prim. prev.)

simpatije prema boljševicima. Kao rezultat toga, železnička pruga od Arhangelska do Vologde na gornjem toku Severne Dvine dugo je ostala otvorena za komunikaciju sa okeanom i Zapadom. Trans-sibirska železnica od Petrograda prolazi nedaleko od Vologde, a postoji i direktna linija od Moskve do Vologde za koju možemo da smatramo da napušta istorijsko jezgro Rusije i ulazi na ruski sever mostom preko Volge kod Jaroslava. Iz ovih razloga su ambasade zapadnih saveznika bile smeštene u Vologdi kada su poslanstva povučena iz Petrograda i Moskve: pored toga što je položaj mesta nudio mogućnost povezivanja bilo sa Arhangelskom ili sa Vladivostokom, nalazili su se van granica boljševičke Rusije.

Još veći značaj su imala dejstva Čeha i Slovaka duž moskovskog ogranka Trans-sibirske pruge. Napredujući sa Urala, uz podršku uralskih kozaka, dospeli su do Samare, na onom mestu gde pruga stiže do niske obale Volge, i zauzeli veliki most preko reke kod Sizranja. Čak su uspeli da se probiju i nedaleko duž pruge do Penze, unutar „prave“ Rusije, doduše kroz prilično retko naseljen kraj. Takođe su se probili i uz reku do Kazanja. U stvari, oni su na ovaj način obigravali oko ivica „prave“ Rusije i ugrožavali je spolja. Britanska ekspedicija od Arhangelska uzvodno rekom Dvinom do Kotlasa, a odatle železnicom do Vjatke na Trans-sibirskoj pruzi, ne izgleda tako suludo hrabrom kada se posmatra u svetlu ovih činjenica.

Definicija „prave“ Rusije koju smo izneli daje novo značenje ne samo Rusiji nego i Evropi XIX veka. Pogledajmo pobliže tadašnju Evropu, uz pomoć geografske karte. Sve severnije oblasti Skandinavije, Finske i Rusije⁶ kao i ruske oblasti na istoku, južno od Kavkaza, izostavljene su kao potpuno prazan prostor, a sa

6 Autor izdvaja Finsku, što je čudno: ona je u vreme pisanja knjige, bar formalno, još uvek bila u sastavu revolucijom potresane Rusije; tek će u Versaju (oko šest meseci po završetku knjige) postati nezavisna država. Kako je to mogao da zna? (Prim. prev.)

njima i turski posedi na Balkanskom poluostrvu. Setimo se da je Kinglejk u svom *Eöthen*-u, napisanom 1844. godine, smatrao da je zakoračio na Istok kada je prešao skelom preko reke Save u Beograd. Granica između Austrijske i Turske imperije, kako je bila određena Beogradskim mirom 1739. godine, nije menjana sve do 1878. godine. Na taj način je prava Evropa, Evropa evropskih naroda, Evropa koja zajedno sa svojim prekomorskim kolonijama znači hrišćanski svet, postala u potpunosti društveni koncept; njena kopnena granica je išla pravo od Petrograda do Kazanja, a onda izvijuganom linijom od Kazanja Volgom i Donom do Crnog mora, i turskom granicom skoro do severnog Jadrana.⁷ Na jednom kraju ove Evrope se nalazi Rt sv. Vinsenta isturen u moru; na drugom kraju se nalazi kontinentalni „rt“, koji obrazuje Volga okukom kod Kazanja. Berlin se, recimo, nalazi približno na sredini rastojanja između Rta sv. Vinsenta i Kazanja. Da je Pruska pobedila u ovom ratu, njena namera je bila da kontinentalnu Evropu između ove dve krajnje tačke, zajedno sa azijskim Srcem Kontinenta, pretvori u bazu svoje pomorske sile, iz koje bi vodila sledeći rat protiv Britanije i Amerike.

Podelimo sada našu Evropu na istočni i zapadni deo linijom koju ćemo povući od Jadranskog do Severnog mora, tako da Venecija i Holandija ostanu u zapadnom delu, kao i onaj deo Nemačke koji je bio u nemačkom posedu od početka evropske istorije, ali s tim da Berlin i Beč pripadnu Istoku, jer su Pruska i Austrija zemlje koje su Nemci osvojili i manje ili više nasilnim putem germanizovali. Sada možemo da pred kartom Evrope, podeljenom

7 Zapadni autori obično pokazuju nedoslednost kada se radi o „istočnom pitanju“. Za razgraničenje Evrope ka istoku se uzimaju granice na koje je Ruska država izašla još 1552. godine (zauzimanjem Kazanja, prestonice tatarskog kanata). Međutim, za razgraničenje Istoka i Zapada na Balkanu autor uzima granicu iz perioda 1739–1878. godine kada je Rusija već stigla ne samo na azijsku stranu Pacifika, nego obuhvatila i znatan deo američke obale (do severne Kalifornije). (Prim. prev.)

Slika 28 – „Prava“ Evropa, istočna i zapadna, sa dodatkom Magreba, Balkana i Male Azije

na ovakav način, razmislimo o istorijskim događajima tokom poslednje četiri generacije; oni će poprimiti sasvim nov smisao.

Engleska revolucija je ograničila moć monarhije,⁸ dok je Francuska utvrdila prava naroda.⁹ Nered u samoj Francuskoj, kao i

8 „Engleska revolucija“ obuhvata građanski rat između kralja škotske dinastije Čarlsa I na jednoj, i snaga okupljenih oko parlamenta na drugoj (1642–1649) kao i period pod vlašću Olivera Kromvela, vojskovođe parlamenta, koji je usledio (1649–1658), poznat kao „Komonvelt“. Monarhija je ponovo uspostavljena 1660. godine. (Prim. prev.)

9 Francuska revolucija 1789. godine je oborila sa vlasti kralja Luja XVI i uspostavila „građansku“ republiku; njen krajnji ishod nije bilo usposta-